

kell vennünk, hogy nincs olyan etnikum, amely úgy van helyhez kötve, mint ez korábban általános volt. A diaszpóra nem betegsége, hanem kiteljesedése az etnikumnak, egyfajta missziója — és mint ilyen: világjelenség. És azért mert világjelenség — van holnapja, jövője. S azért mert világjelenség — azon a szinten kell vele foglalkozni!

Pomogáts Béla

Irodalmunk a nemzet szolgálatában

Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített, és a közmegegyezés elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük. Egyfelől a nemzeti történelem s azok a törekvések, amelyek e történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésűdátát. Igen gyakran abban az értelemben, hogy ennek az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát vagy megtört politikai és kulturális egységét, másfelől hagyományosan az irodalomban összegződtek azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi. Máshol a nemzet fogalmának ilyen vonzatai voltak: nemzet és dicsőség, nemzet és hatalom, a magyar történelem évszázadai során Balassi Bálinttól Berzsenyi Dánielig, Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Illyés Gyulától Nagy Lászlóig viszont a nemzet és az irodalom alkottak egymással lényegi kapcsolatban álló fogalmakat. Ez a fogalompáros valóságos Janus-arccal néz ránk a múltból, s bizonyára a jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történelmi folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és gyötrelme azért, hogy néhány millió ember otthont találjon a népek közösségében, s képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi, erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet „sorskérdéseinek” megoldása iránt, az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még a formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Nem kell feltétlenül politikus írónak, író-politikusnak lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi, Ady, József

Attila és Illyés ad számot a nemzeti történelem törekvéseiről és fájdalmairól. Mint titkos vízjel ott rejlik ez a történelmi és közösségi érdeklődés, küldetéstudat, felelősségvállalás, az Istenhez forduló Balassi Bálint, a szerelmi évődésbe feledkező Csokonai Vitéz Mihály, a romantikus végtelennel küzdő Vörösmarty, a köznapi józanságot hirdető Arany, az európai szellem értékeit mentő Babits vagy az ősi mítoszok tanításán okuló Weöres Sándor műveiben is. Valóban, nincs magyar író, aki függetleníteni tudta vagy akarta volna magát a közös tapasztalatoktól, gondoktól és tennivalóktól, s ha a magyar irodalmat, mint a történelem alkotását és mint szellemi intézményt tekintjük, meg kell bizonyosodnunk arról, hogy ez az irodalom mindenekelőtt a nemzeti élet alakítója, a nemzeti tudat őre és letéteményese.

Illyés Gyula egy ma már klasszikus paraboláját szeretném idézni, azt amely által — Németh László *Iszony* című regényének francia kiadása alkalmából — irodalmunk sajátos természetének dolgában szerette volna eligazítani az idegen olvasót. „Képzeljük el — írja Illyés —, hogy egy kiváló tehetségű ember arról ír regényt, hogy mit szenved egy falu a Duna kiöntései miatt. Csak gratulálni tudunk, hogy művészetével ilyen nemes tárgyat emel föl. Képzeljük el aztán, hogy ugyanannak a népnek legnagyobb drámaírója arról ír tragédiát, miért nem sikerült valakinek a Duna áradásait megakadályozni. De a legnagyobb költő is arról írja első, második, sőt tizedik verseskönyvét, hogy a Dunát sürgősen szabályozni kell. Majd a kritikusok is azon a mérlegen mérik az alkotások egyensúlyát, hogy milyen fokban szolgálják azok az árvizek meggátlását, s mindannak a népbetegségnek, közlekedési, mezőgazdasági és közoktatásügyi bajnak, amit a zabolátlan folyók okoznak. Elképzeljük mi is a hangot, amely az áradások s azok kifogyhatatlan következményeinek huszadik ábrázolása után ingerülten fölcsattan: Hát hol a vízügyi hivatal? Hol az egészségügyi miniszter, a földművelésügyi, a hadügyi? Érthetetlen, miért gyötri magát ezekkel épp az irodalom.”

A magyar irodalom karakterével ismerkedő külföldi olyan parabolát kap oktatás gyanánt, amely — miként a pár vonással megrajzolt arc- és jellemképek — lendületesebben húzza meg a jellegzetes vonalakat. A valóságos képen azonban mindez nem sokat módosít: a magyar irodalom hét évszázados története során valóban igen gyakran kényszerült arra, hogy a nemzeti élet első számú intézménye, közös törekvések első megfogalmazója és állandó képviselője, történelmi érdekek letéteményese és nagyszabású feladatok valóra váltásának szervezője legyen. És noha a jelenben működik, mi több, igen jól működik a vízügyi hivatal, s kevés panaszunk lehet a földművelésügyi kormányzat munkájára is, ez még nem jelenti azt, hogy irodalmunk visszavonulhat a művészeti élet és alkotó munka belső körébe, s felhagyhat azzal a kezdeményező, javaslatokat tevő, közös cselekvésre mozgósító és a közélet minden dolgában szabadon bíráló tevékenységével,

amelyet hagyományosan vállalt és végzett a történelem során. A jelenben, ugyancsak Illyés Gyula szavával, legalábbis az országon belül a történelem jótékony „szélárnyékában” élünk, a magyar társadalom olyan reformokkal tehet kísérletet, amelyek állandósítani és fejleszteni képesek gazdasági és társadalmi stabilitását, ez azonban nem jelenti azt, hogy irodalmunknak ne volnának igen nagy, sürgető közösségi feladatai. Ezeket a feladatokat ma elsősorban a magyarság közösségi kohéziójának, nemzeti identitásának gondozása, mentális egészségének helyreállítása és erősítése jelöli meg. Eléggé közismertek azok a szociológiai adatok, amelyek a magyarság jelenlegi mentálhigiéniai zavarait jelzik: a demográfiai mutatók kedvezőtlen alakulására, a társadalmi méretekben ható devianciákra, az anyagiasság túlzott érvényesülésére, a kulturális és erkölcsi értékek fellazulásának nyugtalanító jelenségeire gondolok. Mindezeket igen alaposan dokumentálja és értelmezi napjaink társadalomtudományi szakirodalma, a szociográfiai irodalom, illetve a szépirodalom, s a közös gondok megoldásában kétségtelenül termékeny együttműködés, nemegyszer a cselekvés céljait és módszereit tisztázó vita jön létre az irodalom és a politika között.

A magyar életnek van azután egy igen jelentékeny köre, amelyben az irodalomnak továbbra is a maga hagyományos nemzetfenntartó munkáját kell végeznie. A szomszédos országok magyar nemzetiségi irodalmaira gondolok, amelyeknek más szellemi intézmények híján ma is elsörendűen vállalniuk kell a nemzeti tudat, a közösségi összetartozás, a szellemi hagyományok fenntartásának, védelmének és gondozásának történelmi feladatát, s emellett nem könnyű helyzetben ápolniuk kell a Duna-tájon élő népek történelmi összetartozásának eszméjét is. A nemzetiségi irodalom, Németh László szavával élve, ma is „a szellemi élet mindenese”, és a nemzetiségi író helyzetét tekintve is érvényes az, amit Németh mondott a kelet-európai íróról annak idején: „Az írónak, ha író akar lenni, be kell ülnie a néptanító katedrájába, nyakába kell venni a béna tudományt, s hogy levegőhöz jusson, tisztítania kell a levegőt és irányítani a politikát.” Igen, ez a közösségi küldetés, egyszersmind felelősségvállalás a kisebbségi magyar irodalmak forrása és éltető ereje ma is: az irodalomnak hiányzó kulturális intézményeket, felső iskolákat, kutatóműhelyeket kell pótolnia, s az író sem lehet művész csupán, vállalnia kell a történész, a szociológus, a néprajztudós, a publicista, a kultúraszervező feladatait is. Nem kevés örömmel mondhatjuk, hogy a magyar nemzetiségi irodalmak, miközben vállalják és végzik e sokféle, sok irányba mutató feladatot, esztétikai értelemben is magasrendű művészi értékeket hoznak létre, talán elegendő, ha az erdélyi Sütő András, Méliusz József, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Bálint Tibor, Szilágyi István, Szőcs Géza, a szlovákiai Dobos László, Duba Gyula, a vajdasági Gion

Nándor, Domokos István, Tolnai Ottó és a kárpátaljai Kovács Vilmos műveire hivatkozom.

A nemzeti tudat fenntartásában, a közösségi érzés gondozásában nagy szerep vár irodalmunkra a nyugati világban szétszórta élő magyarság körében is. Ha a magyar diaszpórát, ahogyan a pécsi anyanyelvi konferencián ez megfogalmazást kapott, valaminő „sziget-tengernek” tekintjük, amely állandó és eleven kapcsolatban áll az anyaország, illetve a történelmi magyar nyelvterület kontinentális tömbjével, akkor azt is megállapíthatjuk, hogy az „archipelágosz” és a „kontinens” szellemi vérkeringését, ha nem is teljes, de igen nagy mértékben az irodalomnak kell kialakítania. Az irodalom ebben a szellemi vérkeringésben a közösség formálásának erejét, a történelmi és kulturális tudat kialakítóját, a nemzeti identitás megőrzésének legfontosabb garanciáját jelentheti. Az úgynevezett „kettős identitás” körülményei között is, hiszen a magyar irodalommal találkozáva, a nyugati magyarság leszármazottai, mi több, azok is, akik már nem beszélnek vagy olvasnak magyarul, megismerhetik sok évszázados kultúránkat, küzdelmes történelmünket, és érzelmi kapcsolatot, esetleg tudatosan ápoltt elkötelezettséget alakíthatnak ki szüleik, nagyszüleik eredeti hazájával, azzal az emberi közösséggel és kulturális hagyománnyal, amelybe családi gyökereik visszanyúlnak. Ezért is fontos, hogy a magyar irodalomnak — mondhatnám — „alapl művei” hiteles és művészi tolmácsolásban, elsősorban angol nyelven az érdeklődők rendelkezésére álljanak, illetve érdeklődést teremtsenek.

A magyar irodalom megismerésének és megismertetésének ezért távlatos célja van, az irodalom nem egyszerűen a nyelvtanulás médiuma, a nyelvgyakorlat eszköze. Részben ismereteket kíván közvetíteni, hiszen a magyar táj, a magyar történelem ismeretét, a nemzeti hagyományokat és szokásokat mi más s is közvetíthetné hatékonyabban, egyszerre mozgatóván meg az értelmet és az s érzelmeket, mint maga az irodalom? Mondhatnám így is: a magyarság lelkiülete, s ezen azt a nehezen megnevezhető valamit értem, amit a sok évszázados történelmi fejlődés, a nemzeti nyelv és kultúra hozott létre, tehát a magyarság lelkiülete mindenekelőtt a magyar költészetben, elbeszélő és drámai irodalomban, a magyar könyvben nyilatkozik meg, ezek ismerete a nemzet történelmi és szellemi egyéniségéhez visz közel. A magyar irodalom birtokbavétele azonban nemcsak ismereteket ad, személyes kapcsolatot is teremt a New Yorkban, Torontóban, Londonban, Párizsban, Münchenben élő magyar és a nemzeti közösség között, az emberi személyiség történelmi és kulturális identitásának alkotó részévé válik. Olyan pedagógiai és erkölcsi erőt jelent, amellyel semmiféle nyelvtanulási kézikönyv, idegenforgalmi kiadvány vagy ország- és népmismertető előadás nem képes versenyezni. A nemzet nemcsak nyelvében él, hagyományaiiban, kultúrájában, s ezen belül leginkább talán irodalmában is. Akinek tudatában és szívében él a

magyar irodalom, annak valamiképpen köze van a magyarság dolgaihoz is, az illetékes a magyarság dolgaiban, még akkor is, ha egyszersmind részese egy másik nép életének és kultúrájának.

Irodalmunk egyszerre „tükre” és „mintája” a nemzet életének: „tükör”, amely híven mutatja a magyarság történetét, akár a nemzeti tudat mélyebb övezeteiben végbemenő változásokat, és „minta”, amely vonzó és elismert értékeket állít a nemzet elé. Ennek a mintának egyéni és közösségi magatartásszabályozó szerepe van, a magyar irodalom nagy egyéniségei vagy az irodalmi alkotások népszerű hősei olyan tulajdonságokat, jellemvonásokat mutatnak, amelyeknek erkölcsi kisugárzása, világgép- és jellemformáló hatása igen nagy szerepet tölt be a nemzeti tudat történelmi folytonosságának fenntartásában. Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila és Illyés Gyula alakja morális példát is jelent, valóságismeretre, közösségi hűségre, eszmei következetességre tanít, és hasonló szerepük van Eötvös József, Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Móricz Zsigmond, Németh László regényeinek, e regények nemzeti és egyetemes értékeket képviselő hőseinek is. Az irodalmi művekből kisugárzó eszmék és gondolatok, az általuk kialakított magatartásminták, az írói alkotások érzelmi hatása és személyiségformáló ereje igen fontos feladatokat láthatnak el az országtól távol élő magyarok nemzeti identitásának megtartásában.

Irodalmunkat úgy kell tekintenünk tehát, mint a nemzeti tudat letéteményesét, fenntartásának legfontosabb eszközét, s az anyanyelvi mozgalomnak is ennek megfelelően azon kell fáradoznia, hogy irodalmunk eljusson a világban szétszórt magyarsághoz, a magyar származásúakhoz is, jelen legyen mindennapi életükben, és segítse őket abban, hogy megismerjék a magyarság múltját, jelenét, de abban is, hogy általa őrizzék magyarságukat. Bizonyos, hogy ezek a célok és feladatok csak nemzeti irodalmunk teljes örökségének, illetve eme örökség valódi értékeinek megismerése és megismertetése által válhatnak valóra. A teljes irodalmi örökséget kell birtokba vennünk, tehát a magyar végzettel viaskodó Ady mellett az európai küldetést őrző Babits, a nemzeti programon dolgozó Németh László mellett a modern művészet egyetemességét hirdető Kassák, a népi mozgalomnak elkötelezett Illyés mellett az urbánus Radnóti, a kommunista József Attila mellett a katolikus Pilinszky szellemi örökségét. És nem szabad beérnünk pusztán a magyarországi irodalom birtokbavételével, arra kell törekednünk, hogy az egyetemes magyar irodalmi kultúrát közvetítsük, illetve sajátítsuk el, tehát a nemzeti irodalmi hagyományok gondozásba vétele során számolni kell az erdélyi Dsida Jenő és Méliusz József, Sütő András és Kányádi Sándor, a vajdasági Fehér Ferenc és Gion Nándor, a szlovákiai Dobos László és Tőzsér Árpád, a nyugatra távozott Cs. Szabó László és Kovács Imre, Faludy György és Tűz Tamás munkásságával is. Az irodalmi hagyományok, az egyetemes

magyar irodalom eredményeinek teljességre törekvő birtokbavétele mellett ügyelni kell az értékelés és ennek nyomán a kiválasztás igényességére is, mégpedig arra, hogy irodalmunknak azokat az alkotó egyéniségeit, azokat a műveit ismertessük meg a nyugati világban élő magyar vagy éppen idegen olvasóval, akik és amelyek művészi, illetve erkölcsi értékeik következtében alkalmasak a nemzeti tudat ápolásának alátámasztására. Már csak azért is, mert az igazán tartalmas nemzeti tudat és anyanyelvi kultúra csakis a valóságos értékek szellemi birtokbavétele nyomán fejlődhet, és maradhat épségben, a hamis művek, a kérészéletű sikerek támogatása nem építi, hanem éppenséggel rombolja egy emberi közösség kulturális kohéziós erejét. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy nem valamiféle nemzeti retorika teremt értéket, hanem az igaz érték hozza létre a nemzeti kultúra karakterét, s alapozza meg a nemzeti tudatot. Arra kell törekednünk tehát, hogy nemzeti irodalmunk múltjának és jelenének igaz értékeit közvetítsük a nyugati világban élő magyarság számára, s ennek a közvetítő munkának a során természetesen fel is fedezhetünk ismeretlen, új fénybe állíthatunk kevésbé ismert, félig-meddig elfeledett értékeket is.

A magyar irodalom gazdag örökségének és ugyancsak szellemi értékekben bővelkedő jelenének a nyugati magyarság körében való megismertetése éppen ezért igen tervszerű és módszeres munkát követel, olyan tevékenységet, amelynek támogatása érdekében össze kell hangolni, össze kell fogni a hazai kulturális élet és a nyugati magyarság erejét, vállalkozó kedvét, lehetőségeit. Éppen ennek a munkának, ennek a szellemi összefogásnak a kialakításához kérjük az V. Anyanyelvi Konferencia résztvevőinek támogatását, tanácsait és javaslatait. Elgondolásainkat azért bocsátjuk a közös eszmecsere baráti nyilvánossága elé, hogy az elhangzó vélekedések, nézetek és javaslatok nyomán dolgozhassuk ki a magyar irodalom nagy értékeinek megismertetésére és ezáltal a magyar nyelvnek és a magyar nemzeti kultúrának a nyugati magyarság körében való megtartására irányuló hosszú távú közös programokat. Azt hiszem, abban mindannyian egyetérthetünk, hogy irodalmunknak igen nagy szerepe lehet a magyarságtudat megtartásában, illetve kialakításában, további feladatunk tehát az lehet, hogy ennek a munkának a gyakorlati módozatait, a minél hatékonyabb eszköztárát alakítsuk ki, s aztán ennek az eszköztárnak a birtokában erősítsük meg ismét, az anyanyelvi mozgalom sajátos munkájának a körében, a nemzet és az irodalom fogalmainak teremtő kapcsolatát.